

تأثیر مولفه‌های هوش اخلاقی مبتنی بر رویکرد تعلیم و تربیت اسلامی با میانجی سرمایه اجتماعی بر خودآگاهی دانش‌آموزان

سیدهدای دلبری^۱
وحید فلاح^{۲*}
سعید صفاریان همدانی^۳

چکیده

هدف این پژوهش تعیین تاثیر مولفه‌های هوش اخلاقی مبتنی بر رویکرد تعلیم و تربیت اسلامی با میانجی سرمایه اجتماعی بر خودآگاهی دانش‌آموزان بود. این مطالعه مقطعی از نوع همبستگی بود. جامعه آماری پژوهش همه دانش‌آموزان مقطع متوسطه شهر تهران در سال تحصیلی ۹۹-۱۳۹۸ به تعداد ۳۵۱۲ نفر بودند. حجم نمونه طبق جدول کرجسی و مورگان ۳۴۶ نفر برآورد که طبق روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای انتخاب شدند. داده‌ها با کمک پرسشنامه‌های محقق‌ساخته هوش اخلاقی و خودآگاهی مبتنی بر رویکرد تعلیم و تربیت اسلامی و پرسشنامه استاندارد سرمایه اجتماعی (پاژاک، ۲۰۰۶) جمع‌آوری و با روش مدل‌سازی معادلات ساختاری در نرم‌افزارهای SPSS و LISREL تحلیل شدند. یافته‌ها نشان داد که همه مولفه‌های هوش اخلاقی شامل درستکاری، مسئولیت‌پذیری، بخشش، دلسوزی، ارزش‌های اخلاقی و مهارت‌های ارتباطی بر سرمایه اجتماعی و خودآگاهی تاثیر مستقیم و معنادار داشت. همچنین، همه مولفه‌های هوش اخلاقی با میانجی سرمایه اجتماعی بر خودآگاهی دانش‌آموزان تاثیر غیرمستقیم و معنادار داشت ($P > 0/05$). مدل تاثیر مولفه‌های هوش اخلاقی مبتنی بر رویکرد تعلیم و تربیت اسلامی با میانجی سرمایه اجتماعی بر خودآگاهی دانش‌آموزان برآزش مناسبی داشت و متخصصان و برنامه‌ریزان درسی جهت بهبود خودآگاهی دانش‌آموزان می‌توانند برنامه‌های برای بهبود همه مولفه‌های هوش اخلاقی و سرمایه اجتماعی آنان طراحی و اجرا نمایند.

واژه‌های کلیدی: هوش اخلاقی، رویکرد تعلیم و تربیت اسلامی، سرمایه اجتماعی، خودآگاهی

۱. دانشجوی دکتری فلسفه تعلیم و تربیت، گروه علوم تربیتی، واحد ساری، دانشگاه آزاد اسلامی، ساری، ایران
۲. استادیار، گروه علوم تربیتی، واحد ساری، دانشگاه آزاد اسلامی، ساری، ایران (نویسنده مسئول) vahidfallah20@yahoo.com
۳. دانشیار، گروه علوم تربیتی، واحد ساری، دانشگاه آزاد اسلامی، ساری، ایران

مقدمه

خودآگاهی^۱ عامل مهمی در زمینه خودشکوفایی و تحقق استعدادهای بالقوه است (یحیی‌زاده جلودار، حیدری و موسوی تروجنی، ۱۳۹۷) و تا زمانی که فرد از استعدادها و ظرفیت‌های وجودی خود، ویژگی‌های شخصیتی و روانشناختی و نقاط قوت و ضعف خود آگاهی لازم را کسب نکرده باشد به ارزش‌های خود پی نمی‌برد و تلاشی در جهت شکوفایی آنها نخواهد کرد (میهن‌دوست، ۲۰۱۸). خودآگاهی به معنای فهم عمیق از عواطف خود، نقاط قوت و ضعف خود و ارزش‌ها و انگیزه‌های درونی است (آرانیکا، نانز و سانچز^۲، ۲۰۲۰). در تعریفی دیگر، خودآگاهی به معنای توانایی بازبینی حالت‌های ذهنی است؛ به صورتی که فرد بتواند به شناخت خود از دیدگاه یک سوم شخص بپردازد (آری و تاکینو^۳، ۲۰۱۸). خودآگاهی یکی از ابعاد مهارت‌های ده‌گانه زندگی است که می‌تواند از طریق شناخت نیازها و اهداف و یافتن راه حل مناسب برای آنها بر سایر ویژگی‌ها تاثیر مثبت داشته باشد (هوانگ و لی^۴، ۲۰۱۹).

یکی از عوامل مرتبط با خودآگاهی، هوش اخلاقی^۵ است (عقیقی، ۱۳۹۸). هوش اخلاقی به‌عنوان یکی از ابعاد هوش عمومی می‌تواند چارچوبی را برای رفتار و عملکرد صحیح و موفق فراهم کند (ازتورک، سایهگیل و یلدیز^۶، ۲۰۱۹). اخلاق شامل مجموعه‌ای از اصول جهت راهنمایی و هدایت و هوش اخلاقی به معنای توانایی درک درست از غلط، داشتن اخلاقی مستحکم و عمل به رفتار صحیح است (صالح^۷، ۲۰۱۸). افراد دارای هوش اخلاقی بالا در یادگیری و اجرای رفتارهای سازگارانه موفق‌تر هستند و تنش‌ها و استرس‌های کمتری را تجربه می‌کنند (تاپراک و کاراکوس^۸، ۲۰۱۸). هوش اخلاقی دارای شش مولفه درستکاری (داشتن گفتار و رفتار صحیح و ایجاد هماهنگی بین آنچه باور داریم و آنچه عمل می‌کنیم)، مسئولیت‌پذیری (پذیرفتن مسئولیت اعمال، شکست‌ها و اشتباه‌های خود)، بخشش (آگاهی از عیوب خود و بخشش اشتباه‌های دیگران)، دلسوزی (داشتن توانایی همدردی و مهربانی کردن با دیگران)، ارزش‌های اخلاقی (هدایت رفتار فرد یا گروه با کمک ارزش‌ها و اصول اخلاقی) و مهارت‌های ارتباطی (داشتن توانایی برقراری تعامل‌های درون‌فردی و بین‌فردی) است (لنیک و کیئل^۹، ۲۰۰۶؛ به نقل از امینی و رحیمی، ۱۳۹۴).

یکی از عواملی که می‌تواند بین هوش اخلاقی و خودآگاهی نقش میانجی داشته باشد، سرمایه اجتماعی^{۱۰} است. سرمایه اجتماعی مجموع منابع و ارزشی است که در داخل شبکه‌ای از روابط فردی و سازمانی شکل می‌گیرد و شامل مفاهیمی مثل اعتماد، همکاری و همیاری میان اعضای گروه یا جامعه می‌باشد (الوواسی و فوتسو^{۱۱}، ۲۰۲۰). این سازه از همبستگی اجتماع محلی حاصل شده از مجموعه متراکم از سازمان‌ها و شبکه‌های اجتماعی محلی، سطوح بالای تعهد مدنی یا مشارکت در شبکه‌های اجتماع

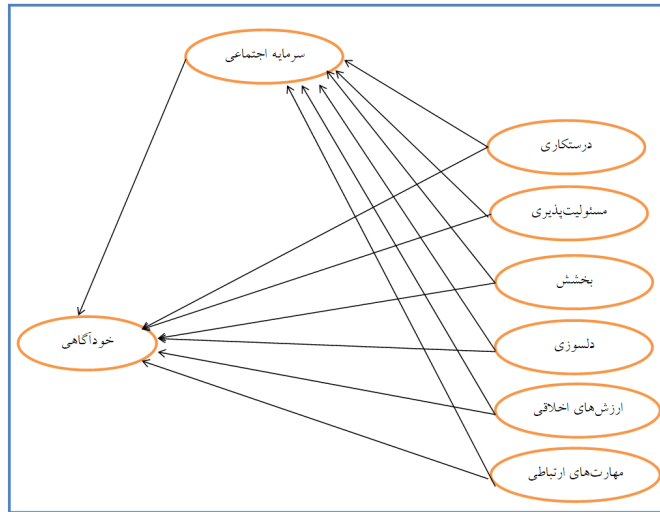
1. self-awareness
2. Aranega, Nunez & Sanchez
3. Arai & Takeno
4. Hwang & Lee
5. moral intelligence
6. Ozturk, Sayhgil & Yildiz
7. Saleh
8. Toprak & Karakus
9. Lennick & Kiel
10. social capital
11. Oluwaseyi & Fotso

محلی، هویت محلی قوی و مثبت و نیز احساس تجانس و برابری با اعضای جامعه محلی، هنجارهای تعمیم‌یافته محلی مربوط به اعتماد و کمک متقابل بین اعضای جامعه محلی ایجاد می‌شود (پاتنام، ۲۰۰۰). سرمایه اجتماعی به‌عنوان وجهی از زندگی اجتماعی، شبکه‌ها، هنجارها و اعتماد اجتماعی تعریف می‌شود که به مشارکت‌کنندگان این توانایی را می‌دهد تا برای دنبال کردن اهداف مشترک با همدیگر به‌طور موثر عمل کنند (لی، ۲۰۱۸). سرمایه اجتماعی ناظر بر ارتباطات و شبکه‌های اجتماعی، هنجارها و اعتماد متقابل ناشی از آن بوده و از تعامل‌های روزمره بین افراد ایجاد می‌شود (پاگلیسی، زاوالونی، راگی و ویاجی، ۲۰۲۰).

پژوهش‌هایی درباره روابط هوش اخلاقی، سرمایه اجتماعی و خودآگاهی انجام شده است. برای مثال نوحی بزنجانی، منظری توکلی، سلاجقه و شیخی (۱۳۹۸) ضمن پژوهشی به این نتیجه رسیدند که هوش اخلاقی با رهبری اصیل و همه‌مولفه‌های آن شامل خودآگاهی، دیدگاه اخلاق درونی، شفافیت رابطه و پردازش متوازن اطلاعات رابطه مثبت و معنادار داشت. نتایج پژوهش عقیقی (۱۳۹۸) نشان داد که هوش اخلاقی با خودآگاهی رابطه مثبت و معنادار داشت و توانست آن را پیش‌بینی کند. در پژوهشی دیگر، فیروزی و کرمی (۱۳۹۵) گزارش کردند که هوش هیجانی و مولفه‌های آن از جمله خودآگاهی با سرمایه اجتماعی رابطه مثبت و معنادار داشت. نعمتی و نویدی (۱۳۹۵) ضمن پژوهشی به این نتیجه رسیدند که هوش سازمانی و هوش اخلاقی بر سرمایه اجتماعی تاثیر مستقیم و معنادار داشتند. نتایج پژوهش عطااللهی، ربیعی و امینی (۱۳۹۴) نشان داد که هوش اخلاقی با سرمایه اجتماعی رابطه مثبت و معنادار داشت. رحیمی، مدنی و محمدیان (۱۳۹۴) ضمن پژوهشی به این نتیجه رسیدند که هوش اخلاقی، سرمایه اجتماعی و مسئولیت‌پذیری رابطه مثبت و معنادار داشتند. در پژوهشی دیگر، غریبی و قلی‌زاده (۱۳۹۰) گزارش کردند که هوش هیجانی و مولفه‌های آن از جمله خودآگاهی با سرمایه اجتماعی رابطه مثبت و معنادار داشتند. علاوه بر آن، نتایج پژوهش کالدول و هایس^۴ (۲۰۱۶) نشان داد که خودآگاهی و خودکارآمدی با بینش اخلاقی رابطه معنادار داشتند. در پژوهشی دیگر، کانگ و گلاسمن^۵ (۲۰۱۰) گزارش کردند که بین افکار و رفتار اخلاقی با سرمایه اجتماعی رابطه مثبت و معنادار وجود داشت.

خودآگاهی دانش‌آموزان نقش موثری در سایر رفتارهای تحصیلی و غیرتحصیلی آنان دارد و برای ارتقای آن ابتدا باید عوامل مرتبط با آن را شناسایی و سپس بر اساس آنها برنامه‌های برای بهبود آن طراحی و اجرا کرد. همچنین، بیشتر پژوهش‌های قبلی به بررسی رابطه بین هوش اخلاقی، سرمایه اجتماعی و خودآگاهی پرداختند و کمتر به بررسی رابطه علت و معلولی بین آنها پرداختند و پژوهشگران پژوهشی درباره تاثیر هوش اخلاقی با میانجی سرمایه اجتماعی بر خودآگاهی نیافتند. در نتیجه، این پژوهش با هدف تعیین تاثیر مولفه‌های هوش اخلاقی مبتنی بر رویکرد تعلیم و تربیت اسلامی با میانجی سرمایه اجتماعی بر خودآگاهی دانش‌آموزان انجام شد. بنابراین، مدل مفهومی پژوهش به صورت زیر می‌باشد.

1. Putnam
2. Lee
3. Pagliacci, Zavalloni, Raggi & Viaggi
4. Caldwell & Hayes
5. Kang & Glassman

شکل ۱. مدل مفهومی پژوهش

روش پژوهش

این مطالعه مقطعی از نوع همبستگی بود. جامعه آماری پژوهش همه دانش‌آموزان مقطع متوسطه شهر تهران در سال تحصیلی ۹۹-۱۳۹۸ به تعداد ۳۵۱۲ نفر بودند. حجم نمونه طبق جدول کرجسی و مورگان ۳۴۶ نفر برآورد که طبق روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای انتخاب شدند. برای این منظور ابتدا از بین مناطق ۲۲ گانه شهر تهران تعداد ۷ منطقه و سپس از هر منطقه تعداد ۴ مدرسه به صورت تصادفی انتخاب و در نهایت از هر مدرسه ۳ کلاس در پایه‌های متفاوت (هر پایه یک کلاس) به صورت تصادفی انتخاب و همه دانش‌آموزان کلاس به‌عنوان نمونه انتخاب شدند. برای انجام این پژوهش پس از هماهنگی با سازمان آموزش و پرورش استان تهران و مدیران آموزش و پرورش نواحی منتخب، مجوزهای لازم اخذ شد. سپس پژوهشگر لیست مدارس مقطع متوسطه را تهیه و تعدادی از مدارس را به‌عنوان نمونه انتخاب و پس از هماهنگی با مدیران و معاونان مدارس و بیان رعایت نکات اخلاقی و بی‌نام بودن ابزارها، ابزارهای زیر توسط دانش‌آموزان تکمیل و سپس از آنان به دلیل همکاری با پژوهشگر قدردانی شد.

پرسشنامه هوش اخلاقی^۱: این پرسشنامه توسط پژوهشگران بر مبنای رویکرد تعلیم و تربیت اسلامی با ۵۱ عبارت و پنج بعد درستکاری (۷ عبارت)، مسئولیت‌پذیری (۹ عبارت)، بخشش (۷ عبارت)، دلسوزی (۷ عبارت)، ارزش‌های اخلاقی (۱۱ عبارت) و مهارت‌های ارتباطی (۱۰ عبارت) ساخته شد که عبارت‌ها با استفاده از مقیاس پنج درجه‌ای لیکرت از یک تا پنج نمره‌گذاری می‌شوند. نمره ابزار با میانگین گرفتن از نمره عبارت‌ها محاسبه و نمره بالاتر نشان‌دهنده بیشتر داشتن آن ویژگی است. روایی صوری و محتوایی ابزار با نظر ۱۵ نفر از متخصصان علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد ساری و روایی سازه ابزار با روش تحلیل عاملی اکتشافی تایید و پایایی آن با روش آلفای کرونباخ برای کل ابزار ۰/۹۲ و برای ابعاد درستکاری ۰/۸۲، مسئولیت‌پذیری ۰/۹۰، بخشش ۰/۷۹، دلسوزی ۰/۸۶، ارزش‌های اخلاقی ۰/۸۹ و مهارت‌های ارتباطی ۰/۸۵ محاسبه شد.

1. moral intelligence questionnaire

پرسشنامه خودآگاهی^۱: این پرسشنامه توسط پژوهشگران بر مبنای رویکرد تعلیم و تربیت اسلامی با ۳۹ عبارت ساخته شد که عبارت‌ها با استفاده از مقیاس پنج درجه‌ای لیکرت از یک تا پنج نمره‌گذاری می‌شوند. نمره ابزار با میانگین گرفتن از نمره عبارت‌ها محاسبه و نمره بالاتر نشان‌دهنده خودآگاهی بیشتر است. روایی صوری و محتوایی ابزار با نظر ۱۵ نفر از متخصصان علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد ساری تایید و پایایی آن با روش آلفای کرونباخ ۰/۸۸ محاسبه شد. پرسشنامه سرمایه اجتماعی^۲: این پرسشنامه توسط پاژاک^۳ (۲۰۰۶) با ۱۲ عبارت ساخته شد که عبارت‌ها با استفاده از مقیاس پنج درجه‌ای لیکرت از یک تا پنج نمره‌گذاری می‌شوند. نمره ابزار با میانگین گرفتن از نمره عبارت‌ها محاسبه و نمره بالاتر نشان‌دهنده سرمایه اجتماعی بیشتر است. پاژاک (۲۰۰۶) روایی همگرایی ابزار را با مفاهیم اعتماد اجتماعی تعمیم‌یافته، تساهل اجتماعی و نگرش مثبت به برون‌گروه‌ها تایید و پایایی آن را با روش آلفای کرونباخ ۰/۸۶ گزارش کرد. همچنین، بنیسی (۱۳۹۷) پایایی ابزار را با روش آلفای کرونباخ ۰/۸۱ گزارش کرد. در پژوهش حاضر مقدار پایایی با روش آلفای کرونباخ ۰/۸۴ محاسبه شد.

داده‌ها در دو سطح توصیفی و استنباطی در نرم‌افزارهای SPSS و LISREL تحلیل شدند. در سطح توصیفی از شاخص‌های گرایش مرکزی و پراکندگی برای توصیف نحوه توزیع متغیرها و در سطح استنباطی از روش مدل‌سازی معادلات ساختاری برای آزمون فرض‌های آماری استفاده شد.

یافته‌ها

نمونه‌های پژوهش ۳۴۶ نفر بودند؛ به طوری که ۱۶۳ نفر دختر (۴۷/۱۱ درصد) و ۱۸۳ نفر پسر (۵۲/۸۹ درصد) در این پژوهش حضور داشتند. از میان آنها تعداد ۱۹۴ نفر در مقطع متوسطه اول (۵۶/۰۷ درصد) و ۱۵۲ نفر در مقطع متوسطه دوم (۴۳/۹۳ درصد) مشغول به تحصیل بودند. نتایج میانگین، انحراف معیار، کجی و کشیدگی هوش اخلاقی و مولفه‌های آن، سرمایه اجتماعی و خودآگاهی دانش‌آموزان در جدول ۱ ارائه شد.

جدول ۱. میانگین، انحراف معیار، کجی و کشیدگی متغیرهای پژوهش در دانش‌آموزان

متغیرها	میانگین	انحراف معیار	کجی	کشیدگی
درستکاری	۳/۴۰	۰/۷۸	-۰/۱۲	-۰/۱۴
مسئولیت‌پذیری	۳/۳۶	۰/۷۵	-۰/۱۴	-۰/۰۴
بخشش	۳/۲۲	۰/۸۷	۰/۲۰	-۰/۴۸
دلسوزی	۳/۲۲	۰/۸۷	۰/۲۰	-۰/۴۸
ارزش‌های اخلاقی	۳/۲۹	۰/۷۲	۰/۰۷	۰/۱۷
مهارت‌های ارتباطی	۳/۲۶	۰/۷۶	۰/۱۴	۰/۱۳
هوش اخلاقی	۳/۲۹	۰/۷۲	-۰/۳۴	-۰/۱۷
سرمایه اجتماعی	۳/۰۹	۰/۶۸	-۰/۸۶	۰/۵۲
خودآگاهی	۳/۲۴	۰/۷۱	۰/۳۳	۰/۱۲

1. self-awareness questionnaire

2. social capital questionnaire

3. Pajak

طبق نتایج جدول ۱، فرض نرمال بودن متغیرها به دلیل قرار داشتن مقدار کجی و کشیدگی در دامنه +۱ تا -۱ تایید می‌شود. از آنجایی که اساس معادلات ساختاری، همبستگی است، لذا نتایج همبستگی هوش اخلاقی و مولفه‌های آن، سرمایه اجتماعی و خودآگاهی دانش‌آموزان در جدول ۲ ارائه شد.

جدول ۲. نتایج همبستگی متغیرهای پژوهش در دانش‌آموزان

متغیرها	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹
۱. درستکاری	۱								
۲. مسئولیت‌پذیری	۰/۴۶**	۱							
۳. بخشش	۰/۲۷**	۰/۲۵**	۱						
۴. دلسوزی	۰/۳۵**	۰/۱۷*	۰/۴۸**	۱					
۵. ارزش‌های اخلاقی	۰/۴۰**	۰/۳۲**	۰/۴۴**	۰/۲۲**	۱				
۶. مهارت‌های ارتباطی	۰/۱۹*	۰/۳۶**	۰/۳۲**	۰/۱۸*	۰/۲۰**	۱			
۷. هوش اخلاقی	۰/۶۸**	۰/۷۳**	۰/۷۵**	۰/۶۳**	۰/۷۱**	۰/۶۹**	۱		
۸. سرمایه اجتماعی	۰/۲۷**	۰/۲۲*	۰/۳۴**	۰/۲۵**	۰/۱۷*	۰/۲۲**	۰/۳۹**	۱	
۹. خودآگاهی	۰/۴۹**	۰/۵۰**	۰/۵۶**	۰/۵۵**	۰/۵۱**	۰/۵۸**	۰/۶۷**	۰/۴۶**	۱

** $p < 0.01$, * $p < 0.05$

طبق نتایج جدول ۲، روابط میان هوش اخلاقی و مولفه‌های آن، سرمایه اجتماعی و خودآگاهی دانش‌آموزان مثبت و معنادار است ($P < 0.05$). نتایج شاخص‌های برازندگی مدل برازش شده تاثیر مولفه‌های هوش اخلاقی مبتنی بر رویکرد تعلیم و تربیت اسلامی با میانجی سرمایه اجتماعی بر خودآگاهی دانش‌آموزان در جدول ۳ ارائه شد.

جدول ۳. نتایج شاخص‌های برازندگی مدل برازش شده تاثیر مولفه‌های هوش اخلاقی مبتنی بر رویکرد تعلیم و تربیت اسلامی با میانجی سرمایه اجتماعی بر خودآگاهی دانش‌آموزان

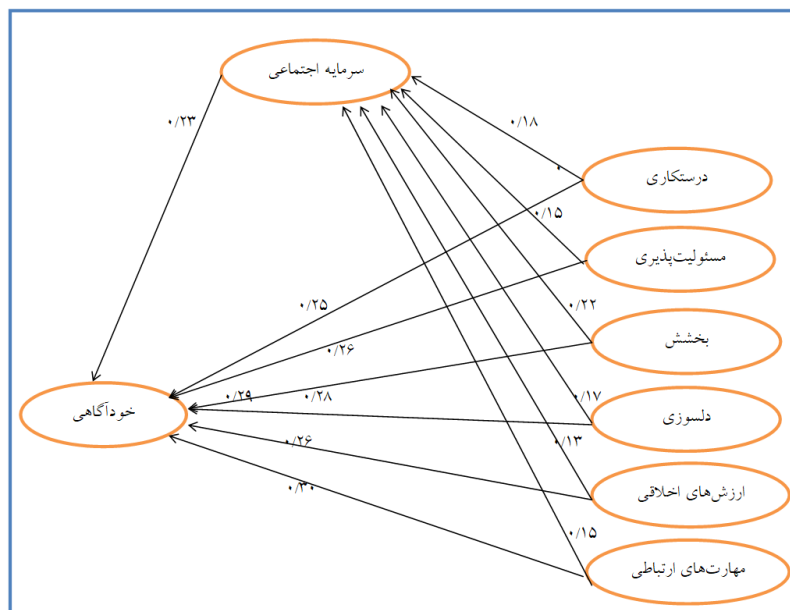
شاخص‌ها	df/χ^2	GFI	AGFI	RMSEA	NFI	CFI
آماره	۲/۳۷	۰/۹۵	۰/۹۳	۰/۰۵	۰/۹۷	۰/۹۸
حد پذیرش	کمتر از ۳	بیشتر از ۰/۹	بیشتر از ۰/۹	کمتر از ۰/۱	بیشتر از ۰/۹	بیشتر از ۰/۹

طبق نتایج جدول ۳، و بر اساس مقادیر مجذور کای به درجه آزادی (df/χ^2)، شاخص نیکویی برازش (GFI)، شاخص نیکویی برازش اصلاح شده (AGFI)، ریشه میانگین مربعات خطای برآورد (RMSEA)، شاخص برازش هنجار شده (NFI) و شاخص برازش مقایسه‌ای (CFI) مدل تاثیر مولفه‌های هوش اخلاقی مبتنی بر رویکرد تعلیم و تربیت اسلامی با میانجی سرمایه اجتماعی بر خودآگاهی دانش‌آموزان برازش مناسبی دارد. نتایج فرضیه‌های پژوهش در جدول ۴ ارائه شد.

جدول ۴. نتایج فرضیه‌های پژوهش

نتیجه	معداری	ضریب مسیر	فرضیه‌ها
تایید شد	< ۰/۰۵	۰/۱۸	۱. درستکاری بر سرمایه اجتماعی تاثیر مستقیم دارد.
تایید شد	< ۰/۰۵	۰/۱۵	۲. مسئولیت‌پذیری بر سرمایه اجتماعی تاثیر مستقیم دارد.
تایید شد	< ۰/۰۵	۰/۲۲	۳. بخشش بر سرمایه اجتماعی تاثیر مستقیم دارد.
تایید شد	< ۰/۰۵	۰/۱۷	۴. دلسوزی بر سرمایه اجتماعی تاثیر مستقیم دارد.
تایید شد	< ۰/۰۵	۰/۱۳	۵. ارزش‌های اخلاقی بر سرمایه اجتماعی تاثیر مستقیم دارد.
تایید شد	< ۰/۰۵	۰/۱۵	۶. مهارت‌های ارتباطی بر سرمایه اجتماعی تاثیر مستقیم دارد.
تایید شد	< ۰/۰۵	۰/۲۵	۷. درستکاری بر خودآگاهی تاثیر مستقیم دارد.
تایید شد	< ۰/۰۵	۰/۲۶	۸. مسئولیت‌پذیری بر خودآگاهی تاثیر مستقیم دارد.
تایید شد	< ۰/۰۵	۰/۲۹	۹. بخشش بر خودآگاهی تاثیر مستقیم دارد.
تایید شد	< ۰/۰۵	۰/۲۸	۱۰. دلسوزی بر خودآگاهی تاثیر مستقیم دارد.
تایید شد	< ۰/۰۵	۰/۲۶	۱۱. ارزش‌های اخلاقی بر خودآگاهی تاثیر مستقیم دارد.
تایید شد	< ۰/۰۵	۰/۳۰	۱۲. مهارت‌های ارتباطی بر خودآگاهی تاثیر مستقیم دارد.
تایید شد	< ۰/۰۵	۰/۲۳	۱۳. سرمایه اجتماعی بر خودآگاهی تاثیر مستقیم دارد.
تایید شد	< ۰/۰۵	۰/۰۴	۱۴. درستکاری با میانجی سرمایه اجتماعی بر خودآگاهی تاثیر غیرمستقیم دارد.
تایید شد	< ۰/۰۵	۰/۰۳	۱۵. مسئولیت‌پذیری با میانجی سرمایه اجتماعی بر خودآگاهی تاثیر غیرمستقیم دارد.
تایید شد	< ۰/۰۵	۰/۰۵	۱۶. بخشش با میانجی سرمایه اجتماعی بر خودآگاهی تاثیر غیرمستقیم دارد.
تایید شد	< ۰/۰۵	۰/۰۴	۱۷. دلسوزی با میانجی سرمایه اجتماعی بر خودآگاهی تاثیر غیرمستقیم دارد.
تایید شد	< ۰/۰۵	۰/۰۳	۱۸. ارزش‌های اخلاقی با میانجی سرمایه اجتماعی بر خودآگاهی تاثیر غیرمستقیم دارد.
تایید شد	< ۰/۰۵	۰/۰۳	۱۹. مهارت‌های ارتباطی با میانجی سرمایه اجتماعی بر خودآگاهی تاثیر غیرمستقیم دارد.

طبق نتایج جدول ۴، همه مولفه‌های هوش اخلاقی شامل درستکاری، مسئولیت‌پذیری، بخشش، دلسوزی، ارزش‌های اخلاقی و مهارت‌های ارتباطی بر سرمایه اجتماعی و خودآگاهی تاثیر مستقیم و معنادار و سرمایه اجتماعی بر خودآگاهی تاثیر مستقیم و معنادار دارد. همچنین، همه مولفه‌های هوش اخلاقی با میانجی سرمایه اجتماعی بر خودآگاهی دانش‌آموزان تاثیر غیرمستقیم و معنادار دارد ($P < ۰/۰۵$). بنابراین، مدل برآزش شده تاثیر مولفه‌های هوش اخلاقی مبتنی بر رویکرد تعلیم و تربیت اسلامی با میانجی سرمایه اجتماعی بر خودآگاهی دانش‌آموزان به همراه ضریب استاندارد مسیره‌ها در شکل ۲ ارائه شد.

شکل ۲. مدل برازش‌شده تاثیر مولفه‌های هوش اخلاقی مبتنی بر رویکرد تعلیم و تربیت اسلامی با میانجی سرمایه اجتماعی بر خودآگاهی دانش‌آموزان به همراه ضریب استاندارد مسیرها

بحث و نتیجه‌گیری

با توجه به نقش و اهمیت خودآگاهی دانش‌آموزان در رفتارهای تحصیلی و غیرتحصیلی، این پژوهش با هدف تعیین تاثیر مولفه‌های هوش اخلاقی مبتنی بر رویکرد تعلیم و تربیت اسلامی با میانجی سرمایه اجتماعی بر خودآگاهی دانش‌آموزان انجام شد. یافته‌های پژوهش حاضر نشان داد که همه مولفه‌های هوش اخلاقی مبتنی بر رویکرد تعلیم و تربیت اسلامی بر سرمایه اجتماعی و خودآگاهی دانش‌آموزان تاثیر مستقیم و معنادار داشتند. این یافته در زمینه تاثیر هوش اخلاقی بر سرمایه اجتماعی با یافته پژوهش‌های فیروزی و کرمی (۱۳۹۵)، نعمتی و نویدی (۱۳۹۵)، عطاللهی و همکاران (۱۳۹۴)، رحیمی و همکاران (۱۳۹۴) و کانگ و گلاسمن (۲۰۱۰) و در زمینه تاثیر هوش اخلاقی بر خودآگاهی با یافته پژوهش‌های نوحی بزنجانی و همکاران (۱۳۹۸)، عقیقی (۱۳۹۸) و کالدول وهایس (۲۰۱۶) همسو بود. در تبیین این یافته‌ها می‌توان گفت که هوش اخلاقی دارای شش مولفه درستکاری (داشتن گفتار و رفتار صحیح و ایجاد هماهنگی بین آنچه باور داریم و آنچه عمل می‌کنیم)، مسئولیت‌پذیری (پذیرفتن مسئولیت اعمال، شکست‌ها و اشتباه‌های خود)، بخشش (آگاهی از عیوب خود و بخشش اشتباه‌های دیگران)، دلسوزی (داشتن توانایی همدردی و مهربانی کردن با دیگران)، ارزش‌های اخلاقی (هدایت رفتار فرد یا گروه با کمک ارزش‌ها و اصول اخلاقی) و مهارت‌های ارتباطی (داشتن توانایی برقراری تعامل‌های درون‌فردی و بین‌فردی) است. افرادی که در مولفه‌های زیر نمره بالایی می‌گیرند معمولاً با دیگران ارتباط مناسبی دارند، از مهارت‌های اجتماعی سطح بالایی برخوردارند، نقاط قوت و ضعف خود را به خوبی می‌شناسند و برای شکوفایی توانمندی‌ها و استعدادهای خود تلاش می‌کنند، لذا منطقی است که با مولفه‌های هوش اخلاقی مبتنی

بر رویکرد تعلیم و تربیت اسلامی بر افزایش سرمایه اجتماعی و خودآگاهی تاثیر داشته باشد. دیگر یافته‌های پژوهش حاضر نشان داد که سرمایه اجتماعی بر خودآگاهی دانش‌آموزان تاثیر مستقیم و معنادار داشتند. این یافته با یافته پژوهش‌های غربی و قلی‌زاده (۱۳۹۰) همسو بود. در تبیین این یافته‌ها می‌توان گفت که سرمایه اجتماعی منبع یا منابعی است که میراث روابط اجتماعی می‌باشد و فعالیت‌های جمعی را تسهیل می‌کند. این منابع از طریق اجتماعی شده حاصل می‌شوند و دربرگیرنده اعتماد، هنجارهای مشارکتی و شبکه‌هایی از پیوندهای اجتماعی است و باعث دورهم جمع شدن افراد به صورت منسجم و باثبات در داخل گروه به منظور تأمین هدفی مشترک می‌شود که این عوامل از طریق افزایش خودکارآمدی، احساس مفید بودن، شناخت ویژگی‌های خود و افزایش اعتمادبه‌نفس و عزت‌نفس باعث افزایش خودآگاهی می‌شود.

یافته‌های دیگر پژوهش حاضر نشان داد که همه مولفه‌های هوش اخلاقی مبتنی بر رویکرد تعلیم و تربیت با میانجی بر خودآگاهی دانش‌آموزان تاثیر غیرمستقیم و معنادار داشتند. در تبیین این یافته‌ها می‌توان گفت که اثر هوش اخلاقی بر خودآگاهی به واسطه مکانیسم‌های شناختی، اجتماعی و انگیزشی صورت می‌گیرد که از مهمترین مکانیسم‌های شناختی می‌توان به باورهای خودکارآمدی، عزت‌نفس، برنامه‌ریزی و غیره، از مهمترین مکانیسم‌های اجتماعی می‌توان به مهارت‌های اجتماعی، روابط میان‌فردی و غیره و از مهمترین مکانیسم‌های انگیزشی می‌توان به هدفمندی، انگیزش پیشرفت، اشتیاق و غیره اشاره کرد. از آنجایی که سرمایه اجتماعی به‌عنوان جوهی از زندگی اجتماعی، شبکه‌ها، هنجارها و اعتماد اجتماعی تعریف می‌شود که به مشارکت‌کنندگان این توانایی را می‌دهد تا برای دنبال کردن اهداف مشترک با همدیگر به طور موثر عمل کنند، لذا این سازه دارای ابعاد شناختی، اجتماعی و انگیزشی است. با توجه به اینکه مولفه‌های هوش اخلاقی بر سرمایه اجتماعی و سرمایه اجتماعی بر خودآگاهی تاثیر مستقیم و معنادار داشت، لذا هنگامی که تاثیر مولفه‌های هوش اخلاقی با میانجی سرمایه اجتماعی بر خودآگاهی ارزیابی شود، سرمایه اجتماعی می‌تواند نقش موثری بین مولفه‌های هوش اخلاقی و خودآگاهی داشته باشد. در نتیجه، سرمایه اجتماعی میانجی مناسبی بین مولفه‌های هوش اخلاقی و خودآگاهی است و مولفه‌های هوش اخلاقی مبتنی بر رویکرد تعلیم و تربیت اسلامی با میانجی سرمایه اجتماعی باعث افزایش خودآگاهی دانش‌آموزان می‌شود.

نخستین محدودیت پژوهش استفاده از ابزارهای خودگزارشی است. در چنین ابزارهایی افراد ممکن است خویش‌نگری کافی نداشته و مسئولانه به ابزارها پاسخ ندهند که این امر تا حدودی دقت نتایج را کاهش می‌دهد. برای کاهش این خطا ضمن تشریح نکات اخلاقی، به آزمودنی‌ها توضیح داده شد که جواب صحیح و غلط وجود ندارد و بهترین پاسخ، پاسخی است که گویای وضعیت واقعی آنها باشد. محدودیت دیگر، محدود شدن جامعه پژوهش به دانش‌آموزان مقطع متوسطه شهر تهران بود. با توجه به محدودیت‌ها، پیشنهاد می‌شود که در صورت امکان از مصاحبه استفاده و برای تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی کلان در سطح کشور این پژوهش بر روی دانش‌آموزان سایر مقاطع و سایر شهرها نیز انجام و نتایج آن با نتایج پژوهش حاضر مقایسه شود. نتایج این پژوهش برای متخصصان و برنامه‌ریزان درسی در سطح استان یا کشور تلویحات کاربردی دارد و آنان می‌توانند برای بهبود خودآگاهی دانش‌آموزان میزان هوش اخلاقی و مولفه‌های آن و سرمایه اجتماعی آنان را ارتقاء بخشند.

منابع

- امینی، محمد و رحیمی، حمید. (۱۳۹۴). بررسی وضعیت هوش اخلاقی دانشجویان دانشکده مهندسی دانشگاه کاشان. **فصلنامه آموزش مهندسی ایران**، ۱۷(۶۶)، ۱-۱۶.
- بنیسی، پریناز. (۱۳۹۷). پیش‌بینی مدیریت دانش بر اساس خلاقیت و سرمایه اجتماعی (مطالعه موردی دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی شهر تهران). **مجله روانشناسی اجتماعی**، ۱۳(۴۸)، ۵۷-۶۵.
- رحیمی، حمید؛ مدنی، سیداحمد و محمدیان، آسیه. (۱۳۹۴). بررسی رابطه بین هوش اخلاقی و سرمایه اجتماعی با مسئولیت‌پذیری دانشجویان (مورد مطالعه: دانشگاه کاشان). **فرهنگ در دانشگاه اسلامی**، ۱۵(۱)، ۱۰۱-۱۲۵.
- عطاللهی، طاهره؛ ربیعی، علی و امینی، محمدتقی. (۱۳۹۴). رابطه هوش اخلاقی با سرمایه اجتماعی. **فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری**، ۱۰(۳)، ۲۹-۴۰.
- عقیقی، علیرضا. (۱۳۹۸). تبیین نقش هوش اخلاقی بر مولفه‌های رهبری فروتنانه. **فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری**، ۱۴(۴)، ۳۱-۳۸.
- غریبی، حسن و قلی‌زاده، زلیخا. (۱۳۹۰). نقش مولفه‌های هوش هیجانی در پیش‌بینی سرمایه اجتماعی. **فصلنامه اندیشه‌های تازه در علوم تربیتی**، ۷(۱)، ۲۹-۵۳.
- فیروزی، محمدرضا و کرمی، میثم. (۱۳۹۵). بررسی نقش واسطه‌ای سرمایه اجتماعی در رابطه هوش هیجانی با خلاقیت. **فصلنامه ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی**، ۵(۴)، ۵۳-۷۸.
- نعمتی، لیلا و نویدی، پرویز. (۱۳۹۵). تاثیر هوش سازمانی و هوش اخلاقی بر دلبستگی شغلی؛ با نقش میانجی سرمایه اجتماعی. **مجله مدیریت فرهنگی**، ۱۰(۳۱)، ۴۳-۵۵.
- نوحی بزنجانی، کاوه؛ منظری توکلی، حمدالله؛ سلاجقه، سحر و شیخی، ایوب. (۱۳۹۸). رابطه رهبری اصیل و هوش اخلاقی پرستاران بیمارستان‌های دانشگاه علوم پزشکی کرمان. **مجله پی‌اورد سلامت**، ۱۳(۱)، ۱۳-۲۳.
- یحیی‌زاده جلودار، سلیمان؛ حیدری، شعبان و موسوی تروجنی، سیده رقیه. (۱۳۹۷). اثربخشی آموزش خودآگاهی بر هویت‌پذیری دانش‌آموزان. **مجله روانشناسی و روانپزشکی شناخت**، ۵(۴)، ۵۲-۶۲.
- Arai, S., & Takeno, J. (2018). Discussion on explicit consciousness, sub-consciousness, and self-awareness in a conscious system. **Procedia Computer Science**, 123, 35-40.
- Aranega, A. Y., Nunez, M. T. D., & Sanchez, R. C. (2020). Mindfulness as an intrapreneurship tool for improving the working environment and self-awareness. **Journal of Business Research**, 115, 186-193.
- Caldwell, C., & Hayes, L. A. (2016). Self-efficacy and self-awareness: Moral insights to increased leader effectiveness. **Journal of Management Development**, 35(9), 1163-1173.
- Hwang, K., & Lee, B. (2019). Pride, mindfulness, public self-awareness, affective satisfaction, and customer citizenship behaviour among green restaurant customers. **International Journal of Hospitality Management**, 83, 169-179.
- Kang, M. J., & Glassman, M. (2010). Moral action as social capital, moral thought as cultural capital. **Journal of Moral Education**, 39(1), 21-36.
- Lee, S. (2018). Social capital and health at the country level. **The Social Science Journal**, 55(1), 37-51.
- Mihandoost, Z. (2018). Association among self-awareness, feelings and reading skills in

- elementary school students. **Procedia-Social and Behavioral Sciences**, 112, 652-655.
- Oluwaseyi, S. D., & Fotso, A. S. (2020). The effect of family and neighbourhood social capital on youth mental health in South Africa. **Journal of Adolescence**, 83, 22-26.
- Ozturk, H., Sayhgil, O., & Yildiz, Z. (2019). New concept in clinical care: Proposal of a moral intelligence scale. **Acta Bioethica**, 25(2), 265-281.
- Pagliacci, F., Zavalloni, M., Raggi, M., & Viaggi, D. (2020). Coordination in the agri-food sector: The role of social capital and remoteness in the emergence of Italian network contracts. **Journal of Rural Studies**, 77, 93-104.
- Pajak, K. (2006). A tool for measuring bridging social capital. proceedings of the research network for the sociology of culture conference. **Ghent Belgium Het**, 1, 15-17.
- Putnam, R. D. (2000) **Bowling alone: The collapse and revival of American Community**. New York: Simon and Schuster.
- Saleh, K. (2018). Moral intelligence and its role in formulating children characters. **Multi-Knowledge Electronic Comprehensive Journal For Education And Science Publications**, 7, 301-313.
- Toprak, M., & Karakus, M. (2018). Teachers' moral intelligence: A scale adaptation into Turkish and preliminary evidence. **European Journal of Educational Research**. 7(4), 901-911.